

Salih Trako

NATPISI NA ŠAMADANIMA KIZLARAGINE DŽAMIJE U MRKONJIĆ GRADU

Poznato je da poslije definitivnog pada bosanske srednjovjekovne države pod vlast osmanskih Turaka 1463. g. nastaju promjene u životu naroda ovih krajeva i to na svim poljima: političkom, ekonomskom, vjerskom, kulturnom i drugim. Također se zna da su tada nastajala i naglo se razvijala mnoga naselja, kasabe i gradovi, kojih do tada na ovim prostorima nije bilo. Mnoge ličnosti rodom iz ovih krajeva, koje su se domogle bogatstva i visokih položaja u osmanskoj carevini, osnivanjem bogatih vakufa (zadužbina), najčešće u svojim rodnim mjestima, udarali su temelje snažnijem ekonomskom razvoju i prerastanju sela u kasabe. O procesu osnivanja i nastajanja novih gradskih naselja na našem prostoru (što je potrajalo oko dva stoljeća), pisano je kod nas u više navrata. O tom problemu napisao je nedavno vrijednu i dokumentovanu studiju dr. Adem Handžić, pa se na to pitanje ovdje nećemo osvrnati.¹⁾ Smatramo ipak da je potrebno makar sažeto iznijeti nekoliko osnovnih fakata koji se odnose na Kizlaragin vakuf i jedini do danas sačuvani objekat toga vakufa, Kizlaraginu džamiju u Mrkonjić Gradu. Ovu džamiju dao je sagraditi Mustafa-aga (sin Mehmed-bega sina Abdulvedudova), dvorski kizlaraga ili „darusseade aga” tj. osoba kojoj je bila povjerena organizacija carskog dvora, treća ličnost na dvoru u Istanbulu, po rangu odmah iza „sadría’zama” (ministra predsjednika) i „šejhulislama” (vrhovnog vjerskog dostojanstvenika), a ispred „kapu age” (zapovjednika dvorskih službenika) i „silahdar age” (dvorskog age zaduženog za oružje dvorskih dostojanstvenika).²⁾ On je u svom rodnom selu Gornja Kloka podigao i uvakufio: džamiju, mekteb, karavansaraj (20 odaja za ugošćavanje i konačenje putnika namjernika), 24 dućana, i jedan broj knjiga (rukopisa), što je taksativno nabrojano u njegovoj vakufnami.³⁾ Za održavanje objekata i plaćanje službenika vakufa uvakufio

1) Vid.: Adem Handžić, O formiranju nekih gradskih naselja u Bosni u XVI stoljeću (podnaslov: Uloga države i vakufa), Prilozi za orijentalnu filologiju XXV, Sarajevo, 1976., str. 133-169.

2) Vid.: Islam Ansiklopedisi, Cilt VI, Istanbul 1955., str. 786.

3) Vakufnama Kizlarage Mustafe sačuvala se, koliko nam je poznato, samo u prepisu u Knjizi prepisa vakufnama u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu. Prema tom prepisu vakufnama je pripremljena i uskoro će biti publikovana u posebnoj knjizi Vakufnama iz XVI stoljeća, u izdanju Orijentalnog instituta u Sarajevu.

je 674.100 akči gotovog novca; od toga 59.040 akči da se troši za plate službenika, a 615.060 akči da se dadu u promet (istirbah) uz 10% dobiti, od čega će se podmirivati tekući troškovi. Ovim svojim vakufom Kizlaraga je utemeljio novo gradsko naselje u rodnom mjestu Gornjoj Kloki koje tada postaje kasaba (sa poreskim olakšicama stanovništva koje se tu naseljava), i u kojoj se uspostavlja pazarni dan petkom. Dobiva naziv Novo Jajce (Yaytse Yenice), a kasnije će biti nazvana Varcar Vakuf, a još kasnije (1925.) i do danas Mrkonjić Grad.

Sigurno je da su ranije vršene pripreme da selo Gornja Kloka postane kasaba, ali je to postala zvanično carskim fermanom izdatim posljednje dekade mjeseca safera 998. (između 30 XII 1589. i 8 I 1590.).⁴⁾ Od tog datuma vršena je izgradnja gore navedenih vakufskih objekata, što je potrajalo pet-šest godina, tačnije do pisanja vakufname i registrovanja ovog uvakufljenja koje je izvršeno u Istanbulu u prvoj dekadi mjeseca džumadel ahira 1003. (11-20 II 1595.g.) što je u vakufnami decidno izneseno.

Od ovog prilično bogatog vakufa do danas, kako je već rečeno, sačuvala se samo džamija koja je vremenom stradavala i popravljana, ali je, čini se, osnovna arhitektura ostala neizmijenjena. Posljednju obnovu ova džamija je doživjela 1290. (tj. 1873.) god. pod nadzorom Mehmed ef. Adžemovića, tadašnjeg mutevelije (upravitelja) tog vakufa, što se doznaje iz natpisa uklesanog iznad ulaznih vrata džamije.

Vakufnama Kizlaragina vakufa govori o vakufljenju koristonosnih objekata i objekata općekorisne namjene (tj. onih koji donose dobit i onih na koje se ta dobit troši), ali o predmetima inventara kojim su ovi objekti bili opremljeni nema spomena. Nije dakle poznato kakav inventar je imala ova džamija. Može se sa dosta sigurnosti pretpostaviti da je, osim šamadana (svijećnjaka), koji su se do danas sačuvali i o kojima ćemo niže iznijeti neka obavještenja, postojao bar jedan originalni, to jest za džamiju po narudžbi tkani, ćilim, a vjerovatno i drugi predmeti. Na ovaj zaključak navodi poznata činjenica da su vakufski objekti opremani namještajem (koji se obično nije navodio u vakufnami); uz to ovdje je riječ o bogatom vakufu visokog dostojanstvenika koji je sigurno uvakufljene objekte opremio potrebnim namještajem. Sačuvani šamadani sa natpisom i tarihom, o kojima također u vakufnami nema spomena (jer se radi o predmetima koji se u vakufnamu ne unose), najjasniji su dokaz za gornju pretpostavku.

Ono o čemu, dakle, možemo pouzdano govoriti, jest činjenica da su se do danas sačuvali šamadani Kizlaragine džamije u Mrkonjić Gradu⁵⁾. To nam svjedoče natpisi

4) Vid.: A. Handžić, O formiranju nekih gradskih naselja u Bosni u XVI stoljeću, POF XXV, str. 161.

5) Šama'dan (od arapske riječi „šam” - vosak i „dan” - perzijskog sufiksa pomoću koga se grade imenice koje znače predmet ili posudu u kojoj se nešto drži ili čuva) je niski kandelabar, upravo svijećnjak za osvjetljavanje prostora u kući, džamiji i drugim objektima. Uvijek je rađen od bakra ili mesinga. Ima i zemljanih. U stvari, šamadani su metalni postolje u koje se uglavljuje svijeća, u kućama i nekim drugim objektima obična, a u džamijama je ta svijeća neobične veličine, duga i do 150 cm., a debljine u promjeru i do 15 cm. Ta svijeća je u stvari karton naliven voskom, sa fitiljom u sredini, pa se po tome kartonu cijela svijeća zove arapskim nazivom „mukavva” - karton. Upravo ovisno o ovakvoj veličini svijeće odnosno mukavve, kakva se sreće samo po džamijama, džamijski šamadani su posebnog oblika. Rađen je uvijek od bakra, kružne je osnove koja nema dna, a tijelo mu se prema gore sužava (i u tom podsjeća na dugum), s tim da mu se linija visine lomi u nekoliko poprečnih, vodoravnih rebara. Ovakvi šamadani, obično po dva, stoje neposredno uz mihrab (mjesto namijenjeno imamu), s desne i lijeve strane, ali nisu jedini izvor svjetla. (Na sredini džamije postojali su gvozdeni *söfroluci*, obješeni o debeloj žici ili lancu o strop u vidu Sulejmanova muhura - Solomonova slova sa nizom visećih kandilja). Natpis o kojem je ovdje riječ ugraviran je u donjem dijelu šamadana. Ovi šamadani (a i *söfroluci*) imaju istu namjenu, ali umjesto voska svjetlosni izvor je, naravno, električna sijalica.

sa tarihom koji sadrže iskaz o vakufljenju ovih predmeta. Ovi natpisi su ugravirani u bakarna tijela ovih šamadana, čiji je prečnik oko 60 cm u donjem najširem dijelu, a koji se prema gore sužavaju tako da u vrhu prečnik iznosi oko 30 cm. Tekst natpisa je identičan u oba šamadana, ali pismo se razlikuje i ta okolnost navodi na zaključak da je samo jedan šamadan originalan, i to onaj sa ljepšim pismom, koji je, a to datum potvrđuje, rađen uporedo sa gradnjom džamije, najvjerovatnije u Sarajevu. Drugi šamadan je, po našoj ocjeni, prilično vjerna kasnija kopija. Moguća je dakle pretpostavka da je jedan šamadan vremenom stradao ili nestao, pa je napravljen drugi po uzoru na original. Bilo kako bilo, sigurni smo da uz vakufnamu (prepis) i katastarske deftere, raspoložemo još jednim pisanim izvorom za ovaj vakuf, čiji tekst treba naučno identifikovati i objaviti. Ovo treba učiniti i stoga što je to jedan od vrlo rijetkih originalnih predmeta inventara koji su se danas sačuvali uopšte.

Tekst ugraviran u postolje šamadana glasi:

Prevod:

„Prosvijetljenom srcu Bogu pokornih ljudi neka je jasno i bjelodano da je ovaj šamadan uvakufio aga carskog dvora (doslovno, aga dvora sreće - darusseade agasi) hadži Mustafa aga, koji je podigao džamiju u Novom Jajcu (Yenice-i Yayıtse) - neka svjetiljka njegova srca trajno sija i neka je temelj njegove veličine dugovječan - za ljubav Allahu koji svemu svjetlost daje, tražeći zadovoljstvo Gospoda koji svim upravlja i sve može, i izreče ovu odredbu: Onima koji ga otuđe iz spomenute džamije i pokažu inad i prkos vakufovoj odredbi, neka se na njihove glave (vratove) sruče sve nesreće ovoga svijeta.”

Godine 1001. (1592-3.).

6) Ispravno:

7) Ispravno:

8) Ispravno:

Ranije smo izrazili pretpostavku da su ovi šamadani izrađeni u Sarajevu. Sada, kada posmatramo gore navedeni tekst natpisa i u njemu napravljene greške (na koje je ukazano u fusnotama), ova pretpostavka nam se čini još vjerovatnijom, jer, ove greške su takve vrste da je vrlo lako povjerovati da je sastavljač teksta neko kome turski ni arapski nije maternji jezik. Naime, umjesto arapske imenice „džami” koja je u arapskom muškog roda (i tada znači muslimanska bogomolja, džamija), sastavljač je u tekstu upotrijebio tu imenicu u obliku ženskog roda - „džamia”, kao što se u srpskohrvatskom i danas kaže za islamsku bogomolju.

Ta riječ, međutim, kada je u obliku ženskog roda, u arapskom jeziku ima značenja: savez, liga, udruženje, zajednica, općina, federacija, univerzitet, i druga. U takvom obliku, to jest u obliku ženskog roda, a u značenju islamske bogomolje, ta riječ je kao arabizam u upotrebi samo u srpskohrvatskom. To nas navodi na zaključak da je sastavljač teksta bio domaći čovjek.

Druga greška „el-hadži” mjesto „el-hadždž” je isto tako napravljena prema našem izgovoru (hadži, hadžija). Istina, takvu grešku je mogao da napravi i Turčin, jer tu riječ i oni tako izgovaraju u svom jeziku. Međutim, kada je ta riječ u arapskom kontekstu i kada ima određeni član kao što je slučaj ovdje, teško je povjerovati da bi učeniji Turčin s kraja 16. vijeka (a ovaj tekst je sigurno povjeren nekom učenijem da ga sastavi), kada je i kod Turaka poznavanje arapskog jezika bilo na visini, napravio grešku takve vrste.

Treća greška, gdje je u riječi „merdat” upotrijebljeno tzv. dugo „t” mjesto kratkog, okruglog (također u arapskom kontekstu), govori na sličan način o sastavljaču teksta kao i prethodna greška. Sve nas to navodi na uvjerljivu pretpostavku da je sastavljač bio domaći čovjek, da su šamadani rađeni na domaćem tlu, najvjerovatnije u Sarajevu, koje je tada, koncem 16. v., bilo jako razvijen kulturni i esnafski centar.

Tekst tarih (datum) jasno govore da su ovi šamadani namijenjeni za Kizlaraginu džamiju, da su rađeni u toku gradnje džamije i dogotovljeni 1001. hidžretske (od 8 X 1592.-26 IX 1593.) godine, to jest oko dvije godine prije dovršenja gradnje džamije i legalizovanja vakufname, što je izvršeno u Istanbulu u prvoj dekadi mjeseca džumadel uhra 1003. (11-20 II 1595.) godine, kako je to naprijed također izneseno.

Natpis na šemadanima u Kizlaraginoj džamiji

Natpis na šemadanima u Kizlaraginoj džamiji

Natpis na šemadanima u Kizlaraginoj džamiji

SUMMARY

In this article a title engraved at the candlesticks of Kizlar-aga mosque at Mrkonjić Grad is presented in original and in translation. This mosque is the only, till nowadays, preserved building of the rich waqf of Kizlar-aga Mustafa by the end of the XVIth century, who was the third figure, by rank, in the Imperial court at Istanbul. Being the imperial kizlar-aga (person entrusted with the organization of Sultan's court) Mustafa-aga founded a rich waqf institution in his native village Gornja Kloka (now Mrkonjić Grad) in Bosnia, aiming at faster economic and cultural growth of that place. He bequeathed there the following institutions: mosque, mekteb (Muslim elementary school), Karavansaraj (with 20 rooms for overnight stay of travelers and traders), 24 shops, bakery, a certain number of books and 59.040 akches for the salaries of waqf employees and 615.060 for the circulation with 10% profit a year to be used for the maintenance of the buildings.

By imperial edict from the last decade of the month Safer 998 (30 XII 1589 - 5 I 1590) the village Gornja Kloka was declared as Kasaba - small town, with the title Novo Jajce (Yaytse Yenicesi, Yenice-i Yaytse or Yaytse-i cedit). A week market day was on Friday and for the settlers there tax benefits were provided. With waqfnama (whose transcription is kept in Gazi Husrev-beg Library in Sarajevo) and cadastral notebooks (photocopies of cadastral notebooks from Bašbakanlik Arşivi at Istanbul which are kept in Oriental Institute at Sarajevo), this title represents also a written source not only for this waqf but also for the candlesticks as the original and rare structures of the inventory of the one of the oldest and famous mosques.